

Vrijzinnige Gemeente Zierikzee – 12 februari 2023
De Bergrede - gelezen Matteüs 5,1-12 - Toespraak Franck Ploum

1.

We leven in tijden van crisis en er lijkt geen einde aan te komen. En voor sommige mensen al helemaal niet. Al twaalf jaar in oorlog en nu ook nog een aardbeving er overheen. Dapper waren kleine bedrijfjes begonnen om, met nog bruikbare stenen uit de puinhopen van de bombardementen, huizen opnieuw op te bouwen. Maar de aarde begon te schudden en deed alle kleine tekenen van hoop opnieuw teniet. De ellende is niet te overzien in Syrië. En ook in Turkije zijn mensen de wanhoop nabij. Terwijl Oekraïne in angst en beven wacht op een nieuw Russisch offensief. Grote menigten in wanhoop en lijden, in vaak uitzichtloze situaties. Noem Jezus nu aan het begin van de Bergrede 'zalig', 'gelukkig'? Hoe haalt hij het in zijn hoofd!?

2.

Het vijfde tot en met het zevende hoofdstuk van het Matteüs-evangelie bevat die zogenoemde Bergrede. Rede is eigenlijk niet het juiste woord. Jezus houdt geen toespraak. Nee hij geeft een leerhuis, hij onderwijst, hij geeft 'onderricht' zo staat er (Mt.5,2). Hij leert zijn volgelingen, zijn binnenkring met het oog op de grote menigte, met het oog op het volk dat lijdt, onderdrukt wordt, geen perspectief meer heeft.

Daarom opent het leerhuis ook met het spreken over hen, over die menigte mensen: het zijn de armen, de bedroefden, de hongerigen. Maar het zijn ook de mensen die neergebogen zijn, erbarmend en zuiver van hart. Aan al deze mensen komt het koninkrijk toe, zegt Jezus.

Opvallend is dat Jezus steeds spreekt in de toekomstige tijd. 'Zij zullen, zij zullen'. Tot zeven keer toe. Behalve de twee keer dat het gaat over het Koninkrijk van God. Dan zegt hij 'van hen is het koninkrijk'. Het koninkrijk is kennelijk al een realiteit, is reeds aanwezig. Het koninkrijk is present omdat die menigte er is: de armen en verdrukten, de neergebogenen en de barmhartigen, zij vertegenwoordigen dat Koninkrijk dat lijnrecht staat tegenover het heersende wereldrijk van onderdrukking en geweld, van hebzucht en machtsvertoon. De onderwijzing gaat dan ook over hoe dat koninkrijk dat er reeds is, zichtbaar gemaakt kan worden, geleefd kan worden. En zo dus groot en sterk genoeg kan worden om die heersende wereldorde van haar troon te jagen en van haar macht te ontdoen.

Maar geeft deze onderwijzing nu een concreet programma? Is het een politiek manifest? Is het een onrealistische utopische voorstelling van wat komen gaat? Is het een concrete route? Ja en nee. Nee het is geen partijpolitiek pamflet. Nee, het is geen onrealiseerbare utopie. Het is wel een route. Niet in de zin van een strategische blauwdruk, maar wel van een weg van omkeer. Omkeer omdat we worden uitgenodigd om ons denken en doen niet af te stemmen op wat heersend is en wat dwingend aanwezig is, maar om ons doen en laten af te stemmen op die menigte mensen, arm en hongerig en bedroefd, maar ook zachtmoedig, zuiver en erbarmend. De Bergrede is een route, maar dan vooral een ethische route vanuit en gericht op het koninkrijk dat vertegenwoordigd wordt door die menigte mensen die aan de kant staat, ongezien blijft, miskend en uitgebuit. En die ethische route vraagt dus van ons een weg van solidariteit en bevrijdingskracht.

3.

Jezus leert vanaf een berg. Wanneer er in de bijbel 'de berg' staat, zonder enige aanduiding, dan moeten alle bellen gaan rinkelen. Dan kan het slechts over één berg gaan: de Horeb, daar waar Mozes de leefregels van God mocht ontvangen, toen het volk wegtrok uit slavernij en op weg was naar een nieuw begin, beloofd land. En dat die bel gaat rinkelen is ook precies de bedoeling van de schrijver van dit evangelie. Hij wil ons ervan overtuigen dat de onderwijzing van Mozes en de onderwijzing van Jezus één en dezelfde zijn: Thora en Thora. Dus wordt aan het begin van het

Matteus- evangelie Jozef opgeroepen naar Egypte te vluchten, zodat Jezus net als Mozes uit Egypte geroepen kan worden om het volk te bevrijden uit onderdrukking en slavernij. En dus beklimt Jezus als Mozes de berg om daar te onderwijzen. En zo kent dit evangelie ook vijf grote redevoeringen, onderwijsmomenten van Jezus – waarvan de Bergrede er dus één is – om ons eraan te herinneren dat de Thora ons in vijf boeken gegeven is.

Vanuit die Thora noemt Jezus de mensen in de menigte ‘gelukkig’ of zoals in de klassieke vertalingen ‘zalig’. We moeten oppassen dat we deze betiteling niet verkeerd verstaan. Het gaat hier niet om het bevestigen en beoordelen van de situatie waarin mensen zich bevinden. Je bent niet gelukkig als je arm bent, als je bent onderdrukt of misbruikt. Dan ben je ontrecht en verschopt en niet gezien. Maar jijzelf valt niet samen met de situatie waarin je je bevindt. Je bent een mens naar Gods beeld, uiteindelijk is er iets anders dat jouw identiteit bepaald. Namelijk dat jij vertegenwoordiger van het koninkrijk bent, dat jij de spil bent waarom het nieuw begin draait, de aanvang bent van een andere toekomst dan de wereld waarin wij leven en die wij kennen.

Door allen die door de heersende orde onder de voet worden gelopen ‘gelukkig’ of ‘zalig’ te noemen zegt Jezus op de eerste plaats: ik zie jullie, voor mij zijn jullie de moeite waard, ik wil mij door jullie laten leiden en bepalen. Dan wordt het ‘gelukkig’ als het ware een groet: gegroet – geluk aan jou - jij arme, jij zachtmoedige mens. Op de tweede plaats is het een bemoediging, een aanmoediging die de menigte mensen kan helpen zichzelf te bevrijden. Zichzelf te bevrijden van wat hen gevangenhoudt in systemen, gedachten, oordelen en vooroordelen. Ik ben arm dus ik kan niets. Ik word onderdrukt en daar is niets aan te doen, ik krijg geen ruimte en dat zal niet veranderen. Deze Romeinse bezetting duurt maar voort en er komt geen einde aan.

4.

Jezus bevrijdt, omdat hij, net zoals God in het verhaal van Exodus, het schreeuwen van het onderdrukte volk hoort. Jezus onderwijst mensen te leven vanuit een vergezicht, waarin – in hun geval - het Romeins imperium verdwenen is en waarin de op humaniteit en vrede gerichte ethiek van de Thora de koers bepaalt. Een situatie waarin niet de machtigen op hun tronen, maar de zachtmoedigen het land bezitten. Wie in staat is om mensen te bevrijden van hun machteloosheid, bevrijdt hen van wat en wie hen onderdrukt en opent hen voor wat in hen reeds aanwezig is: koninkrijk Gods. Dat koninkrijk komt er dus niet vanzelf, het vraagt vertrouwen en actie, het vraagt de weg van een geleefde ethiek die elk onderdrukkend systeem ontmantelt. Verzet wordt dan een daad van geloof.

Daarmee ga je dus lijnrecht in tegen de gevaren van onderdrukking. Over welke gevaren gaat het dan? Dat mensen het geloof in zichzelf verliezen. Dat mensen zich neerleggen bij de status quo als het hoogst haalbare. Dat mensen hun verbeeldingskracht niet meer de ruimte geven. Dat mensen zich verliezen in gewapend verzet dat onderdrukkende regimes alleen maar in de kaart speelt.

Jezus ging nooit naar Rome. Jezus richtte geen politiek partij op. Jezus had geen ambitie tot religieus leiderschap zoals dat bekend was. Wat hij wel deed was gaan waar niemand van de machthebbers kwam – behalve dan om belasting te innen – namelijk in de dorpen, in de vergeten gehuchten, bij de lijdende menigte. Daar begon de weg van bevrijding. *“Bevrijding of ontwikkeling slaagt alleen wanneer je de harten en hoofden van mensen in afgelegen gebieden bereikt”* (Mitri Raheb – Geloven onder bezetting, pg.95)

5.

Jezus spreekt in De Bergrede niet over de grote conflicten, hij brengt de onderdrukking door de Romeinen niet ter sprake. Hij vertelt het verhaal van ieder individueel mens, welke verandering moet jij ondergaan om bevrijdt te kunnen leven en je niet te laten bepalen door de omstandigheden? En die rede begint met de aandacht te richten op hen die op je netvlies moeten staan. Om vervolgens

die hele ethische route uit te rollen: wees licht voor de wereld, zout der aarde. Ben niet schijnheilig, vast en bidt, dien de mammogod niet en vooral dat ene eenvoudige regeltje, dat steeds maar weer zo ontzettend moeilijk blijkt te zijn: ‘alles wat jij wilt dat de mensen voor jou doen, doe jij ook zo aan een ander’ (Mt. 7,12). In dat ene regeltje – zegt Jezus – zijn heel de Thora en profeten geborgen. Het gaat om een weg die alleen begaanbaar is voor wie gelooft in solidariteit, saamhorigheid, gemeenschapszin en die bereid is te delen wat zij heeft.

Waarom is die weg zo moeilijk, terwijl de opdracht toch zo makkelijk lijkt? Omdat we uit ons gangbare denken en doen worden getrokken. We zijn vaak geneigd om het gangbare als waarheid te beschouwen, als onveranderlijk, als vaststaand. Dat denken moet uit ons hoofd. Er zijn alternatieven, het kan anders. En dat ga je zien door je ogen af te wenden van het heersende en te richten op de menigte.

Angst en verdeeldheid zijn wellicht de grootste belemmeringen om dit voor elkaar te krijgen. We zijn bang voor onszelf, om wat kwijt te raken, om zelf van het midden naar de periferie te geraken. Bezitters en onderdrukkers, de Poetins en de Assads van deze wereld, maken daar gebruik van. Maar ook slimme politici gebruiken het en spelen mensen, groepen hiermee tegen elkaar uit. Creëer een vijand: de EU is alles schuld, dus een Brexit lost al onze problemen op. Misleid mensen met nep-informatie, door Trump tot kunst verheven. We zien het ook in sommige politieke partijen van ons eigen land gebeuren. Thierry Baudet roept dat het maar eens klaar moet zijn de kosten van klimaatmaatregelen, want CO2 is namelijk helemaal niet giftig, het zit immers ook in je frisdrank. En hij suggereert daarmee dat de uitstoot ervan dus helemaal geen probleem zou zijn. (Straks in de lezing van Gerard gaan we horen wat er werkelijk aan de hand is.)

De Israëliëse regering sloopt huizen van Palestijnen en zet er huizen voor kolonisten neer. En wie laten ze betalen voor de sloopkosten? De Palestijnse gezinnen die die daar verdreven woorden. Dat zijn praktijken die we kennen van de Pax Romana, die tot op vandaag gepraktiseerd worden. Jezus waarschuwt hiertegen en roept op tot solidariteit met de menigte, en hij roept op tot het gesloten houden van de rijen tegenover de bezetter.

Dat is wat de macht doet: verwarring zaaien, zoeken naar bondgenoten onder de zwaksten die weinig andere keuze hebben. Ze geven mensen het gevoel dat er geen uitweg is, geen alternatief. Angst is hun wapen, sterker nog dan moord en doodslag is het de angst die mensen in de greep van de onderdrukker houdt. De angst drijft mensen uiteen en houdt mensen gevangen.

Bevrijding is dus een actieve daad die moed vraagt, de moed om op te staan en in actie te komen en daarbij te vertrouwen en te geloven dat er meer zullen zijn, anderen die ook zullen opstaan en in actie komen en die met jou hen ondersteunen die verlamd zijn en terneergeslagen en niet in staat zijn zelf op te staan.

In de meest gruwelijke conflictgebieden zijn deze mensen te vinden, in het verborgene en soms zelfs in het openbaar werken ze aan vrede, zijn ze vertegenwoordigers van het Koninkrijk. Jezus noemt ze de neergebogenen die de toekomst zullen beërven. Jezus groet ze en bemoedigt ze: gelukkig jij die vol erbarmen bent en gelukkig jij die wordt vervloekt, maar ondanks giftong en kwaadsprekerij, ondanks alle tegenstand en weerstand toch doorgaat!

Zeg Amen – dat het zo moge zijn.